

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 19

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 19

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2017

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Jurgita Venckienė

Lietuviški XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios antkapių užrašai: santykis su bendrine kalba ○ 9

Jurgis Pakerys

Mažvydas ir Augustinas: *imk(it) ir skaityk(it)* ○ 39

Mindaugas Šinkūnas

Senųjų Biblijos vertimų lyginamųjų tyrimų automatizavimas ○ 57

Birutė Kabašinskaitė

Rašmuo <y> antrajame *Knygos nobažnystės* leidime ○ 99

Anna Helene Feulner

John Wilkins' *Essay* (1668) und die 'Londoner Bibel' ○ 113

Giedrius Subačius

Simono Daukanto *Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno* rašymo laikas: 1852–1856, 1857–1858 m. ○ 137

Jurgita Venckienė

Juozapo Arnulfo Giedraičio *Naujas Įstatymas* (1816): santykis su *Evangelijų* leidimais XIX a. ○ 149

Olga Mastianica-Stankevič

Mečislovo Davainio-Silvestraičio dienoraštis: lietuvių inteligento saviraiškos Vilniuje liudininkas (1904–1912) ○ 171

Publikacijos (Publications)

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: Abraamo Jakobo Penzelio, Johanno Wolfgango von Goethe's ir Martyno Liudviko Rėzos laišakai dėl lietuvių dainų rinkinio *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 197

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: dvi Johanno Wolfgango von Goethe's recenzijos apie lietuvių dainų rinkinį *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 243

Jolanta Gelumbeckaitė

Abraomo Kulviečio ir Stanislovo Rapolionio biogramos XVI Magdeburgo centurijoje ○ 265

Domininkas Burba

Rankraštinis lenkų–lietuvių kalbų žodynelis Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Vroclave ○ 281

Darius Staliūnas

1886 m. Zacharijaus Liackio traktatas apie lietuvių kalbą ○ 293

Recenzijos (Reviews)

Arūnas Sverdiolas

Recenzuojama: Dainora Pociūtė, *Nematomos tikrovės šviesa.*

Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos, 2017 o 317

Vytautas Rinkevičius

Recenzuojama: Pietro U. Dini, „*ins undeudsche gebracht*“.

Sprachgebrauch und Übersetzungsverfahren im altpreußischen Kleinen Katechismus, 2014 o 325

Felix Thies

Review of: Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas,

Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań od Adwentu do Postu*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė,

Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų Gavėniai* =

Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań na Wielki Post*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne,

2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, *Konstantino Sirvydo Punktai sakymų* =

Punkty Kazań Konstantego Szyrwida, Teksto rengimo principai, rodyklės, šaltiniai /

Zasady edycji, indeksy, źródła, 2016 o 333

Robert Frost

Review of: Gina Kavaliūnaitė (ed.),

Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija 3. Chylinskio Biblijos istorijos šaltiniai, 2015 o 339

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Domas Kaunas,

Kristijono Donelaičio atminties paveldas, Studija, 2016 o 349

Veronika Girininkaitė

Recenzuojama: Olga Mastianica, *Bajorija lietuvių tautiniame projekte*

(XIX a. pabaiga–XX a. pradžia), Monografija, 2016 o 363

Regina Venckutė

Recenzuojama: Birutė Vanagienė, *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas.*

Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos, 2014–2015 o 371

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Veronika Girininkaitė

Laikraštis *Litwa* prenumeratoriaus akimis o 381

Vilma Zubaitienė

Mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija“ o 387

Ona Daukšienė

In memoriam: Eglė Patiejūnienė (1964–2017) o 393

Roma Bončkutė

In memoriam: Vytautas Vanagas (1930–2017) o 399

Vilma Zubaitienė
Vilniaus universitetas

Mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija“

2017 m. lapkričio 17 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vyko mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija“ (XVII Jurgio Lebedžio skaitymai), skirta Reformacijos 500 metų sukakčiai ir Jono Berento (1667–1737), Prūsijos Lietuvos evangelikų liuteronų kunigo, religinių raštų vertėjo bei redaktoriaus, gimimo 350-osioms metinėms paminėti. Konferenciją organizavo Senosios literatūros skyrius. Pranešimuose nagrinėta Reformacijos, kaip visuomeninio, religinio ir kultūrinio judėjimo, įtaka švietimui ir lietuvių raštijai, pristatyti naujai rasti ir šiuo metu tiriami įvairiomis kalbomis parašyti spausdinti bei rankraštiniai šaltiniai.

Darius PETKŪNAS (Klaipėdos universitetas) pranešimu „Liturgija kaip veiksnys baltų tautinei tapatybei išsaugoti Prūsijos Kunigaikštystėje“ priminė, kad vienas pagrindinių Reformacijos siekių buvo pamaldos liaudžiai suprantama kalba. Jis pabrėžė, kad tik per liturgiją paskirės tautinės grupės kalba galėjo tapti bažnytine kalba. 1525 m. buvo parengtos nuorodos, kaip versti agenda, o 1544 m. Mozūrijos lenkai iš vokiečių kalbos ją išsivertė. Liturginio turinio buvo ir pirmieji Martyno Mažvydo (*Katekizmas* [1547], *Giesmė šv. Ambraziejaus bei Augustino* [1549], krikšto apeigų knyga *Forma krikštymo* [1559]), Baltramiejaus Vilento (*Enchiridionas* [1579], *Evangelijos bei Epistolos* [1579]) ir jų talkininkų darbai. Nors kunigaikštis Albrechtas Brandenburgietis dėjo pastangų, Karaliaučiaus universitete nepavyko išugdyti kunigų, galinčių parengti liturginius tekstus prūsų kalba. Mišios, vakarinės ir rytmetinės pamaldos prūsams buvo laikomos vokiškai, tai ypač spartino prūsų kalbos nykimą krašte.

Liucijos CITAVIČIŪTĖS (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) pranešimas „Kultūriniai Reformacijos aspektai Prūsijoje XVI amžiuje“ skirtas Reformacijos judėjimo Prūsijoje pradžiai ir įtakai aptarti. 1525 m. susikūrus pirmajai pasaulyje teokratinėi protestantiškai valstybei, jos valdovas Albrechtas Brandenburgietis oficialiai įteisino vietinių kalbų vartojimą religiniame gyvenime, krikšto apeigos buvo atliekamos ir lietuvių kalba. 1544 m. įsitvirtinus Reformacijai išleista Prūsijos Kunigaikštystei skirta visuotinė evangeliška agenda. Reformacijos idėjoms plisti didelę įtaką turėjo ir Karaliaučiaus universitetas, įsteigtas 1544 m. Susiję su lietuvių raštijos ištakomis pirmieji profesoriai Stanislovas Rapolionis ir Abraomas Kulvietis, atvykę iš LDK,

vertė į lietuvių kalbą giesmes, rūpinosi kunigų rengimu lietuvių parapijoms. Nuo 1546 m. Karaliaučiuje studijavo Martynas Mažvydas, pirmųjų penkių lietuviškų knygų parengėjas. Kunigaikščio iniciatyva Karaliaučiuje XVI a. lietuviškas religines knygas spausdino trys spaustuvės.

Ona ALEKNAVIČIENĖ (Lietuvių kalbos institutas) pranešimą „Kultūrinė konfesijų konkurencija ir bendradarbiavimas Prūsijos Lietuvoje XVIII a. I pusėje: postūmiai lietuvių raštijai“ skyrė antrąją Reformacija laikomam judėjimui. XVIII a. pradžioje Prūsijos Evangelikų liuteronų Bažnyčioje greta tradicinių evangelikų liuteronų, arba liuteronų ortodoksų, formavosi nauja konfesinė srovė – *pietizmas*. Beveik du dešimtmečius tarp šių konfesijų vyko didelė konkurencija, bet būta ir konstruktyvaus kultūrinio bendradarbiavimo apraiškų – tiek Prūsijos Lietuvoje, tiek santykiuose su Halės pietistais. Pranešėja siekė trejų tikslų: 1) parodyti, kaip vyko konkurencija tarp tradicinių liuteronų ir pietistų; 2) kokiomis formomis jie bendradarbiavo; 3) kaip konkurencija ir bendradarbiavimas veikė lietuvių raštijos raidą ir Prūsijos Lietuvos kultūrą. Daugiausia nagrinėta pietisto Henricho Lyzijaus ir liuteron ortodokso Jono Berento veikla. Kiek daugiau dėmesio pranešime buvo skirta vienam intriguojančiam faktui: Įsruties vyskupo Berento ir Halės pietisto Gotthilfo Augusto Francke's ryšiams. Remdamasi Berento 1729 m. jam rašytu laišku (saugomas Francke's įstaigų archyve), Aleknavičienė kalbėjo apie tų ryšių rezultatą – lietuvišką Anastasijaus Freylinghauseno traktato versiją *Dawádnas Mókslas apie Dušišs Išgánimá* (Halė, 1729; ²1735). Ortodoksas Berentas tapo Halėje į lietuvių kalbą išversto traktato recenzentu, redaktoriumi ir vienos maldos vertėju, taigi buvo įtrauktas į Halės pietistų veiklą. Analizuodama XVIII a. I pusės įvykius, pranešėja siekė įvertinti ne tik kurios nors vienos pusės nuopelnus kultūrai, bet ir tuos veiksmus, kurie tapo postūmiu kitos pusės žingsniams, t. y. į daugelį to meto procesų žiūrėjo kaip į veiksmą ir po jo ėjusį atoveiksmį.

Jurgis PAKERYS (Vilniaus universitetas) savo pranešime „Mažvydas ir Augustinas: *imk(it) ir skaityk(it)*“ išklė hipotezę, kad Mažvydo *Katekizmo* eilutė *imkiet mani ir skaitikiet* gali atspindėti šv. Augustino *Išpažinimų* lotynišką frazę *tolle lege, tolle lege*. Šios frazės artimos formos požiūriu: sutampa veiksmažodžiais, jų eiliškumu ir nuosaka, tik lietuviškoje konstrukcijoje nėra kartojimo, pridėti du žodžiai (*mani, ir*) bei asmens daugiskaita. Be pakartojimo ir su jungtuku ši frazė buvo populiarė ir kitose kalbose. Pranešėjas pastebėjo, kad šv. Augustinas laikytas Reformacijai svarbiu autoriumi, XVI a. buvo aktyviai studijuojamas ir publikuojamas, todėl Mažvydui neabejotinai turėjo būti žinomas. Tais laikais į savo tekstą neretai būdavo įterpiamos kitų autorių frazės: arba tikslios ir su nuorodomis, arba perdirbtos ir tik numanomos. Nėra rasta duomenų, kad Mažvydas buvo skaitęs šv. Augustino *Išpažinimus*, be to, frazė *tolle lege* galėjo būti paimta ir netiesiogiai, tame variante jau galėjo būti personifikacija ir įterptas įvardis. Neatmestina ir aptartųjų frazių atsitiktinio panašumo galimybė¹.

Sigito NARBUTO (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka) pranešime „Nežinoma Pauliaus Oderborno poema apie Lietuvą“ pristatyta pranešėjo šiemet Saksonijos žemės, valstybės ir universiteto bibliotekoje (vok. *Sächsische Landesbiblio-*

1 Plačiau apie tai žr. Pakerio straipsnį šiame *ALt* tome, p. 39–56.

thek – Staats- und Universitätsbibliothek) Drezdene rasta nežinota Kauno evangelikų liuteronų kunigo Pauliaus Oderborno (apie 1555–1604) istorinio turinio poema apie Lietuvą, išspausdinta 1583 m. Vilniuje, Jono Karcano spaustuvėje. Oderbornas – Lietuvos Renesanso literatūros kūrėjas, rašęs Livonijos karo temomis, įamžinęs to meto valstybės ir politikos veikėjų kartą. Žinomiausias jo darbas – Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano IV Rūsčiojo biografija *Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas*, parašyta Kaune, o išspausdinta 1585 m. Vitenberge. Jis taip pat parašė kelias religines giesmes bei pamokslus, vieną religinio turinio apybraižą ir pasaulietinę panegiriką, o minėtoji poema apie Lietuvą buvo žinoma tik iš šaltinių. Tai herojinė poema, pavadinta *Himnas apie seną ir garsią Glebavičių giminę, šviesiam ir prakilniam ponui Minsko kaštelionui, LDK žemės išdininkui Jonui Glebavičiui, parašytas bardiško Pauliaus Oderborno*. Poemos pradžioje pirmą kartą lotynų kalba aprašoma romėniškoji Lietuvos istorija, susijusi su Palemonu ir jo palikuonimis, Gedimino kovos su kryžiuočiais ir rusėnų kunigaikščiais, legendinė jo medžioklė ir pranašingas sapnas, lėmęs Vilniaus įkūrimą, kiti didieji Lietuvos kunigaikščiai, apibūdinama Glebavičių giminė bei žinomesni šios giminės asmenys.

Darius ANTANAČIUS pranešime „Pirmasis kaunietis – spausdintos knygos autorius“ pateikė duomenų apie 1571 m. Mikalojui Radvilai Juodajam dedikuotos knygos *Elegia de Resurrectione Domini Nostri Jesu Christi* autorių Martyną Gradovskį (lot. *Martinus Gradovius Caunensis*). Daivos Narbutienės ir Sigito Narbuto sudarytame kataloge *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*² buvo keliami hipotezė, kad minima knyga leista Brastoje. Pranešėjas nustatė tikrąją jos leidimo vietą – tai Frankfurtas prie Oderio. Gradovskis 1559 m. studijavo Frankfurto prie Oderio universitete, ten ir išleido šią knygą. Pranešėjas paanalizavo ir keletą poemos vietų, kurios leido papildyti Gradovskio biografiją; pastebėjo, kad *Lituanus* anksčiau atstatinėta santrumpą *L.* reikėtų išskleisti į žodį *Licentius*.

Živilė NEDZINSKAITĖ (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) pranešime „*Haeresi bellum indictum est: protestantų ir jėzuitų santykiai Kražiuose*“ aptarė protestantų ir jėzuitų ryšius bei perėjimą į kitą tikėjimą atvejus XVII–XVIII a. Tuo metu Kražiai buvo vienas įtakingiausių kultūros ir katalikybės židinių Žemaitijoje, o 1616 m. įkurta kolegija tapo antra svarbiausia Lietuvos mokymo įstaiga po Vilniaus universiteto. Vienas iš kolegijoje dirbusių jėzuitų tikslų buvo katalikų tikėjimo skleidimas ir įtvirtinimas, todėl siekta į katalikybę atversti Martino Lutherio ir Jeano Calvino sekėjus. XVIII a. Kražiuose įsikūrusiems jėzuitams šiame darbų bare ypač padėjo Tilžės misijoje dirbę tėvai. Apie atvertimo ir atsivertimo atvejus liudija metiniuose laiškuose (*annuae litterae*) ir kolegijos istorijos apybraižose (*historiae*), siųstose į Romą, užfiksuoti pasakojimai. Atsivertimą dažnai lemdavo netikėti išgijimai ar įvairios šeiminių aplinkybės. Didelę įtaką šioje srityje darė ir kolegija, nes joje mokėsi daug mokinių iš Kuršo, kurie po studijų dažnai pereinavo į katalikų tikėjimą. Dokumentuose užfiksuota ir įdomesnių atsivertimo atvejų: pavyzdžiui, į katalikų tikėjimą perėjo moksliniame dispute jėzuito įveiktas protestantas. Pranešimo pabaigoje reziumuota, kad nors jėzuitų laimėjimai atverčiant protestantus į katalikų tikėjimą nebu-

2 Narbutienė, Narbutas 2002, 93.

vo labai žymūs, tačiau jų veikla stabdė kitų konfesijų įtaką Žemaitijoje ir sudarė sąlygas čia vyrėti katalikybei.

Ona DAUKŠIENĖ (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) pranešime „*Sola fides sufficit*: paslėpta polemika su protestantais Mikalojaus Kristupo Chaleckio *Dvinaryje (Binarium Chalecianum, 1642)*“ tyrė Dievo Motinos Marijos garbei skirtą emblemą kūrinių, išleisto 1642 m. Vilniuje, Bazilijonų spaustuvėje, struktūrą, stilistiką ir šaltinius. Šis lotyniškosios LDK Baroko raštijos veikalo tekstas dėl specifiškumo ir sudėtingumo iki šiol beveik netirtas ir mokslininkams mažai žinomas. Jis reprezentuoja katalikišką kontreformacinę literatūrą, priskiriamas meditatyvinės-devocinės literatūros žanrui. Leidinį sudaro dvi dalys, simbolizuojančios dvi „Karalystės“, Dangaus ir Žemės, kurias užpildo 24 invokacijos – kreipiniai. Iliustracijose parinktas gerai žinomas Marijos simbolis – lėlija. Pasak pranešėjos, dviguboje *Dvinary* struktūroje ryški paslėpties (lot. *abyssum* – ‘bedugnė, gelmė’) ir atverties (lot. *apricum* – ‘saulės apšviesta vieta’) simbolika. Veikale paslepamos nuorodos į pagrindines doktrinas, dėl kurių nesutaria katalikai ir evangelikai (predestinacijos, nuteisinimo *tikėjimu*), o *sola fides* argumentas pasitelkiamas ir transsubstanciacijos bei žmogiškojo pažinimo ribų klausimais.

Birutė TRIŠKAITĖ (Lietuvių kalbos institutas) savo pranešimą skyrė Martino Lutherio ir Philippo Melanchthono mokiniui, Reformacijos idėjų skleidėjui Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Prūsijos Kunigaikštystėje, pirmajam Karaliaučiaus universiteto teologijos profesoriui Stanislovui Rapolioniui (?–1545). Pranešime „Rasta dingusi Stanislovo Rapolionio recenzija apie Jano Laskio *Epitome doctrinae ecclesiarum Phrisiae Orientalis*“ Triškaitė pristatė neseniai rastą Rapolionio recenziją, skirtą žymaus XVI a. lenkų teologo Jano Laskio (1499–1560) rankraštiniam religiniam veikalui (1544). Rapolionio rašytinį palikimą sudaro vos keli lotyniški tekstai ir tik vienas lietuvių kalba, tad ši recenzija, kuri nuo XIX a. pabaigos laikyta dingusia ar neišlikusia, yra svarbi negausaus jo rašytinio palikimo dalis. Aptarusi recenzijos atsiradimo aplinkybes, struktūrą, turinį, pranešėja taip pat svarstė, ar rastasis rankraštis yra paties Rapolionio ranka rašytas tekstas, ar kito asmens darytas nuorašas. Kadangi Rapolionio autografų nėra publikuota, atsakyti į šį klausimą sudėtinga, tačiau bet kuriuo atveju tai yra svarbus šaltinis, atskleidžiantis Rapolionio teologines pažiūras. Dešimties puslapių lotyniškai parašytoje recenzijoje Rapolionis, kaip, beje, ir kiti recenzentai, kritiškai vertina kai kurias Laskio mintis, tad galimas dalykas, kad jo atsiliepinimas taip pat prisidėjo prie to, jog recenzuotasis veikalas nebuvo išspausdintas. Iki Antrojo pasaulinio karo Prūsijos valstybiniame archyve Karaliaučiuje saugota Rapolionio recenzija rasta Prūsijos kultūros paveldo Slaptajame valstybiniame archyve (vok. *Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz*) Berlyne.

Gina KAVALIŪNAITĖ (Vilniaus universitetas) pranešime „1701 m. Naujasis Testamentas: apie vertėjus ir šaltinius“ nagrinėjo 1701 m. Naujojo Testamento rengimo ir spausdinimo aplinkybes, galimus vertėjus, redaktorius ir šaltinius. Ji pastebėjo, kad Martyno Mažvydo bibliotekos suvestiniame kataloge netiksliai nurodomi vertimo autoriai: Samuelis Bythneris, Bernhardas Sandenas, Friedrichas Sigismundas Schusteris ir vertimo šaltinis (vokiečių kalba). Šis vertimas pradėtas rengti 1680 m. kaip papildyta ir patikslinta Jono Božymovskio vyresniojo Naujojo Testamento ver-

timo redakcija. Trūkstatų dalių vertėjais Sinodas buvo paskyręs Stanislovą Monkevičių, Bythnerį, Samuelį Lipskį ir Joną Božymovskį jaunesnįjį. 1681 m. liepos 15 d. buvo paskelbta, kad per Biržų klebonijos gaisrą Božymovskio vyresniojo NT rankraštis sudegė. Tokiu atveju būtinai būtų reikėję ieškoti žmonių naujam vertimui, tačiau Sinodo protokoluose užfiksuota, kad toliau atliekami taisymo, peržiūrėjimo ir rengimo spaudai darbai, o ne verčiama iš naujo. Pranešėja daro prielaidą, kad arba rankraštis nesudegė, arba rengėjai naudojo kokią nors kitą – veikiausiai Samuelio Boguslavo Chylinskio NT vertimo rankraščiu, kuris tuo metu turėjo būti Kėdainiuose, nes buvo perduotas tikrinti Božymovskiui vyresniajam. Naudojimosi Chylinskio NT rankraščiu hipotezę paremia ir tekstų lyginimas: abu vertimai labai artimi graikiškam originalui ir daugelyje vietų sutampa. Skirtumus galima būtų paaiškinti kaip redakcinius taisymus. Vadinamajame Bythnerio NT esama segmentų, kurie nutolsta nuo Chylinskio NT, bet akivaizdžiai sutampa su Vilento *Evangelijų bei Epistolų* tekstu; sutapimai su Jono Bretkūno Biblijos vertimu Bythnerio NT veikiausiai atsirado tik per Vilento *Evangelijas bei Epistolas*. Pranešėja pabrėžė, kad Bythnerio NT pratarinėje parašyta, jog šis vertimas skiriasi nuo tų, kurie parengti remiantis vokiškais ir lenkiškais šaltiniais, jis artimiausias graikiškam tekstui. Lutherio įtakos nerodo ir tekstų gretinimas. 1689 m. mirus pirmajam darbų vadovui Mikalojui Minvydui, į jo vietą Sinodas paskyrė Bythnerį. 1697 m. Sinodas pavedė kunigams Janui Patersonui, Tomui Ramzai, Karoliui Girdvilui ir Aleksandrui Skominui dar kartą peržiūrėti vertimą ir teikti spausdinti. Nusprendus vertimą skirti ne tik Didžiąjai, bet ir Mažajai Lietuvai, buvo sudaryta dar viena redaktorių grupė, vadovaujama Schusterio, – ji adaptavo tekstą Prūsijos Lietuvai. Išspausdintas NT evangelikų reformatų Sinodui pristatytas 1702 m., knyga išleista dviem variantais: vieno iš jų antraštėje nurodyta, kad vertimas skirtas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, ir Prūsijos Karalystės gyventojams (jame įdėta Karaliaučiaus universiteto teologijos profesoriaus Sandeno lotynų kalba parašyta pratarinė apie Biblijos vertimų į nacionalines kalbas istoriją), o antrojo antraštėje pabrėžiama, jog tai pirmą kartą lietuvių kalba spausdinamas NT. Taigi vadinamojo Bythnerio NT genezė ir vertimo šaltiniai ateityje turi būti nuodugnai ištirti – jau pirmieji tyrimai rodo, kad nei Sandenas, nei Schusteris nėra vertėjai, o Lutherio Biblija veikiausiai nebuvo šio vertimo šaltinis.

Birutė KABAŠINSKAITĖ (Vilniaus universitetas) pranešime „1781 metų kalvinistų *Kancionolas* ir Mykolo Cerausko autorystės klausimas“ nagrinėjo kalvinistų leidinio *Kancionolas*, kurį sudaro giesmynas, maldynas ir postilė, autorystės klausimą. *Kancionolas* parengtas antrojo *Knygos nobažnystės* leidimo (1684?) pagrindu: tai rodo perimtos dvi tik antrajame leidime publikuotos giesmės, kai kurie ortografijos sutapimai. 1781-ųjų leidinio rengėjas, kaip spėjo Mykolas Biržiška, galėjo būti kalvinistų kunigas Mykolas Cerauskas (Ceraskis, 1753–1823), tačiau *Kancionolas* rengtas ir leistas 1763–1781 m., o Cerauskas po studijų į Lietuvą grįžo tik 1778 m. Kabašinskaitė palygino *Kancionolo* ortografiją su kitų Cerausko veikalų *Kozonis padekawonies* (1803) bei *Seanas katechizmas* (1803; tiksliau, šio veikalų pratarinė bei vienų maldōs, kadangi iš tiesų tik jos rengtos paties Cerausko) rašyba. Ji pastebėjo labai skirtingus minkštumo ženklus, taip pat „išblėsusio“ ai rašymo įpročius. Be to, tekstai skyrėsi ir kitomis

ypatybėmis: nevienodo ryškumo rytų aukštaičių patarmės fonetikos bruožais, skirtingais kai kurių leksemų variantais. Kabašinskaitė priėjo prie gana patikimos išvados, kad Cerauskas nebuvo 1781 m. leidinio rengėjas.

Inga STRUNGYTĖ-LIUGIENĖ (Lietuvių kalbos institutas) pranešime „Lietuviška Biblija (1816) Herrnhute: jos atsiradimo istorija“ aptarė Martyno Liudviko Rėzos pastangomis 1816 m. parengto trečiojo naujos redakcijos lietuviškos Biblijos leidimo egzempliorių, rastą Vokietijoje, Herrnhuto miesto jungtinio Moravijos bažnyčios archyvo (vok. *Unitätsarchiv*) bibliotekos fonduose, bei jame esančius rankraštinius įrašus, pamokslininko Christiano Friedricho Cunow (1751–1829) religinę veiklą. Egzempliorius *Lietuvos bibliografijoje*³ neregistruotas, istoriografinėje apyvartoje, regis, nefunkcionavo. Biblijos egzempliorių bibliotekai padovanojo pasaulietis pamokslininkas, Biblijos draugijos (vok. *Bibelgesellschaft*) Karaliaučiuje narys Cunow, priklausęs gana prieštaringai tradicinės Liuteronų Bažnyčios vertinamai Brolių draugijai (vok. *Brüdersozietät*), 1803–1818 m. dirbęs Rytų Prūsijoje. 1809 m. Prūsijos karaliaus Frydricho Vilhelmo III kvietimu jis tapo dukters princesės Šarlotės religiniu mokytoju. Cunow savo gyvenimo aprašyme pažymi, kad būdamas Karaliaučiaus Brolių draugijos nariu yra daug dirbęs prie lietuviškos Biblijos rengimo, buvęs atsakingas už finansinius reikalus ir susirašinėjimą su Prūsijos Lietuvos dvasininkais.

Reformacijos metai palydėti turiningu moksliniu renginiu, į Lietuvių literatūros ir tautosakos institutą sukvietusiu gausų senosios raštijos tyrėjų ir bendraminčių būrį. Belieka palinkėti, kad pirmosios tyrimų įžvalgos ar išsamesni tyrimai toliau būtų viešinami, o atrasti nauji šaltiniai būtų verčiami ir publikuojami.

Literatūra:

LB I – *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 1. 1547–1861*, Vilnius: Mintis, 1969.

LBP – *Lietuvos bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 1. 1547–1861. Papildymai*, Vilnius: Mintis, 1990.

NARBUTIENĖ, DAIVA; SIGITAS NARBUTAS (par.), 2002: *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas = Index librorum latinorum Lituaniae saeculi quinti decimi et sexti decimi*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

PAKERYS, JURGIS, 2017: „Mažvydas ir Augustinas: *imk(it) ir skaityk(it)*“, *ALT* 19, 39–56.

VILMA ZUBAITIENĖ
Lietuvių kalbos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius, Lietuva
el. p.: vilma.zubaitiene@gmail.com

Gauta 2017 m. gruodžio 6 d.

³ Žr. LB I 342, Nr. 982; LBP 61, Nr. 982.